

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Бабій Ірина Володимирівна

УДК 377.016:811.161. 2'276.6(043.3)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському науково-практичному центрі Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
ВДОВИЧ Світлана Михайлівна,
Львівський науково-практичний центр Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, вчений секретар.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Семеног Олена Миколаївна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, головний науковий співробітник відділу змісту і організації педагогічної освіти, м. Київ

кандидат педагогічних наук
Полуда Вікторія Володимирівна
Київський технікум готельного господарства,
завідувач навчально-виробничої лабораторії, м. Київ

Захист відбудеться 15 вересня 2015 р. об 11³⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус № 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32).

Автореферат розісланий 12 серпня 2015 року

Учений секретар спеціалізованої
вченої ради

М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В сучасній соціокультурній та економічній ситуації інтеграції України в європейський простір важливе значення відводиться підвищенню якості обслуговування населення, задоволенню потреб ринку праці. Сфера обслуговування одна з перших зазнала реформування, роздержавлення, приватизації, що висуває принципово нові вимоги до підготовки працівників цієї галузі. Робота у сфері обслуговування є лінгвоактивною, тому високий кваліфікаційний рівень сервісного працівника визначається знанням мовних норм, засвоєнням галузевої термінології та етики професійного спілкування.

Значущість мовної підготовки учнів ПТНЗ задекларована в державних стандартах професійно-технічної освіти та в низці документів: Законі України «Про професійно-технічну освіту», Концепції Державної цільової національно-культурної програми розвитку і функціонування української мови на 2011-2015 роки, Концепції мовної освіти в Україні. Рідномовна освіта також набуває особливого значення в контексті загальної гуманізації та гуманітаризації професійної підготовки, основні напрями якої окреслено в працях О. Акімової, А. Алексюка, Г. Балла, І. Беха, Г. Васяновича, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, Ю. Мальованого, Н. Ничкало, О. Пономарьової, В. Радкевич та ін.

В умовах стрімкого розвитку сервісного сектора виникають суперечності між: підвищенням вимог до кваліфікаційних характеристик працівника сфери обслуговування й недостатнім рівнем сформованості професійномовленнєвих умінь і навичок у випускників ПТНЗ; важливістю професійномовленнєвих знань майбутніх сервісних працівників і нерозробленістю педагогічних умов їх формування; необхідністю формування в учнів ПТНЗ професійномовленнєвих умінь і навичок та браком відповідного навчально-методичного забезпечення.

Огляд наукової літератури засвідчив, що різні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування є об'єктом ґрунтовного вивчення вітчизняних і зарубіжних дослідників (Є. Алілуйка, О. Бондаренко, М. Галицької, Н. Горбатюк, І. Гриценко, І. Жорової, І. Зоріна, В. Квартальнова, М. Лобура, В. Лозовецької, О. Марущак, В. Полуди, Л. Сакун, В. Радкевич, В. Федорченка та ін.). Під час навчання майбутні робітники не лише здобувають фахові знання, уміння і навички, а й формують основи професійного лексичного запасу, засвоюють моделі професійної взаємодії.

Ефективне формування і розвиток професійного мовлення в учнів ПТНЗ сфери обслуговування можливі лише в тісному зв'язку з професійно орієнтованими дисциплінами, котрі разом із рідномовною підготовкою створюють теоретичну і практичну основу для професійного становлення майбутніх сервісних працівників. Усе це актуалізує розв'язання таких питань: теоретичні та методичні основи розвитку культури професійного мовлення в майбутніх галузевих фахівців, формування вмій і навичок вербальної комунікації в процесі професійної діяльності, унормування й фіксація термінологіки в навчальній літературі, що відображено в працях Н. Бабич, А. Богуш, С. Вдович, І. Довженко, І. Дроздової, М. Лісового, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, Л. Романової, Л. Руденко, О. Семенов,

О. Сербенської. Незважаючи на вагомі здобутки в цій галузі, проблема мовно-мовленнєвої підготовки учнів ПТНЗ сфери обслуговування залишається малодослідженою.

Отже, об'єктивна потреба розвитку професійного мовлення в майбутніх працівників сфери послуг, а також недостатня теоретична розробленість і практична значущість цієї проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи: *«Педагогічні умови розвитку професійного мовлення учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування»*. З огляду на функційну різноманітність сучасної сфери обслуговування, що включає широкий спектр галузей і підгалузей, ми зосередимо увагу на професійномовленнєвій підготовці перукарів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України з тем: «Науково-методичне забезпечення якісної підготовки кваліфікованих робітників в умовах регіоналізації професійно-технічної освіти» (2007-2009 рр.; РК № 0107U000136); «Теоретичні і методичні засади професійно-технічної підготовки кваліфікованих робітників за професіями, що користуються сталим попитом на ринку праці» (2010-2012 рр., РК № 0110U000017); «Формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників в умовах техніко-технологічних змін» (2013-2015 рр., РК № 0113U001274). Тему дисертації затверджено вченою радою Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 9 від 29.11.2007), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 10 від 18.12.2007).

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні, визначенні й експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку професійного мовлення в майбутніх працівників сфери обслуговування.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка учнів у професійно-технічних навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку професійного мовлення в майбутніх працівників сфери обслуговування.

Гіпотеза дослідження. Рівень професійномовленнєвих знань учнів ПТНЗ сфери обслуговування підвищиться за дотримання таких педагогічних умов: 1) формування позитивної мотивації до рідномовної освіти, потреби в професійномовленнєвому розвитку та самовдосконаленні; 2) застосування комплексу традиційних та інтерактивних методів навчання; 3) актуалізація загальномовних знань, засвоєння фахової лексики, оволодіння вміннями й навичками професійномовленнєвої етикетної комунікації.

Відповідно до поставленої мети та сформульованої гіпотези визначено такі **завдання**:

1. З'ясувати стан дослідженості проблеми та виявити специфіку професійного мовлення майбутніх працівників сфери обслуговування.

2. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов розвитку професійного мовлення в учнів ПТНЗ сфери обслуговування.

3. Визначити критерії та показники сформованості професійного мовлення в учнів ПТНЗ сфери обслуговування.

4. Визначити ефективність методів і засобів формування професійного мовлення в майбутніх фахівців сфери обслуговування.

5. Підготувати навчально-методичне забезпечення мовної підготовки майбутніх перукарів.

Теоретико-методологічною основою дослідження слугують: наукові праці з проблем професійної педагогіки (С. Батишев, Р. Гуревич, О. Дубинчук, Л. Лук'янова, М. Махмутов, Н. Ничкало, М. Сметанський та ін.), фундаментальні положення лінгвістичної науки про зв'язок мови і мовлення, взаємозумовленість процесів мовлення і мислення (Л. Вайсгербер, В. фон Гумбольдт, Ф. де Соссюр, О. Потебня, Б. Уорф та ін.); концептуальні ідеї в галузі психолінгвістики щодо теорії мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, П. Гальперин, М. Жинкін, І. Зимняя, О. Леонтьєв та ін.); наукові праці з проблем інноваційних процесів у професійно-технічній освіті (М. Кадемія, В. Ключко, А. Коломієць, В. Петрук, В. Радкевич, Л. Сліпчишин); положення педагогічної психології про вікову зумовленість психічних процесів (Є. Ільїн, Г. Костюк, А. Маркова, С. Рубінштейн, В. Семиченко та ін.); напрацювання вчених щодо міждисциплінарного підходу до викладання мовних і професійно орієнтованих дисциплін (О. Біляєв, А. Конишева, О. Музалев, М. Пентиліук та ін.); настанови щодо національної освіти і виховання, представлені у державних нормативних документах України.

Для розв'язання поставлених завдань використані такі **методи дослідження**: *теоретичні* – міждисциплінарний метод, застосування якого дало можливість розглянути професійне мовлення як багатовимірну систему; метод узагальнення й осмислення наявних наукових поглядів щодо проблеми формування професійного мовлення, що уможливив об'єктивний аналіз наукових джерел, методичне забезпечення професійномовленнєвої підготовки майбутніх перукарів; структурний метод, який дозволив виокремити різні стратегії та підходи до мовної підготовки; *емпіричні* методи застосовувалися для з'ясування рівня мовної підготовки учнів ПТНЗ сфери обслуговування (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, аналіз учнівських робіт); *статистичні* та *математичні* методи, що застосовувалися для оброблення результатів педагогічного експерименту.

Експериментальна база дослідження. Експеримент проводився на базі навчальних закладів Львова та Львівської області (Львівський професійний ліцей торгівлі та сфери послуг, Львівський професійний ліцей побутового обслуговування, Міжрегіональний центр професійно-технічної освіти художнього моделювання і дизайну), Івано-Франківська (Івано-Франківський будівельний ліцей), Рівненської області (Державний професійно-технічний навчальний заклад «Березнівське вище професійне училище»).

Організація та етапи дослідження. Дисертаційне дослідження здійснювалося у три взаємопов'язані етапи й тривало впродовж 2007 – 2014 років.

На **першому етапі** (2007 – 2009 рр.) було конкретизовано об'єкт, предмет, мету, завдання, методологічну основу дисертаційної роботи; сформульовано гіпотезу дослідження; опрацьовано джерельну базу; визначено експериментальну базу; проведено констатувальний етап педагогічного експерименту.

На **другому етапі** (2010 – 2011 рр.) було уточнено форми і методи навчання; розроблено й апробовано перекладний словник перукарських термінів, а також систему вправ і завдань, спрямованих на розвиток професійного мовлення майбутніх перукарів; проведено формувальний етап експерименту, що підтвердив правильність окресленої гіпотези.

На **третьому етапі** (2012 – 2014 рр.) здійснено кількісний і якісний аналіз результатів дисертаційного дослідження; статистичне опрацювання експериментальних даних; формулювання загальних висновків.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що в дисертації:

- *вперше*: визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови розвитку професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування (на прикладі перукарів); розроблено модель розвитку професійного мовлення майбутніх перукарів, складниками якої є: мета, підходи, принципи, педагогічні умови, напрями, методи і технології, критерії та показники рівня сформованості професійного мовлення, результат відповідно до поставленої мети;

- *уточнено*: сутність і зміст поняття «професійне мовлення перукарів»; визначено критерії (когнітивно-нормативний, професійно-термінологічний, комунікативний, ціннісно-мотиваційний) та показники рівня сформованості професійного мовлення майбутніх перукарів;

- *подальшого розвитку набули* положення щодо змісту навчання й виховання в процесі рідномовної підготовки; положення щодо поетапного засвоєння фахової термінології та професійномовленнєвих етикетних норм; особливостей використання навчальних засобів із мовної та фахової підготовки в ПТНЗ сфери обслуговування; досвід створення навчальних фахових термінологічних словників для підготовки галузевих фахівців.

Практичне значення результатів дослідження полягає у висновках і пропозиціях стосовно формування і розвитку професійного мовлення в майбутніх перукарів, що сприятиме оптимізації процесу їхньої фахової підготовки; розробленні методичних рекомендацій із професійномовленнєвого етикету й укладанні перекладного словника перукарських термінів, які можуть бути використані в навчальній роботі професійно-технічних навчальних закладів, що готують фахівців сфери обслуговування, а також у розробці альтернативних програм з української мови та професійної етики і культури спілкування.

Матеріали наукового дослідження **впроваджено** в навчальний процес Львівського професійного ліцею торгівлі та сфери послуг (Довідка № 1248 від 30.12.2013 р.), Львівського професійного ліцею побутового обслуговування (Довідка № 475 від 27.12.2013 р.), Міжрегіонального центру професійно-технічної освіти художнього моделювання і дизайну (Довідка № 499 від 30.12.2013 р.), Івано-Франківського професійного будівельного ліцею (Довідка № 347-01/13 від 10.12.2013 р.), Державного професійно-технічного навчального закладу «Березнівське вище професійне училище» (Довідка № 68 від 03.12. 2013 р.).

Апробація результатів дослідження.

Основні положення і результати дослідження апробувалися в доповідях на всеукраїнських і міжнародних науково-методичних конференціях: «Філософія

освіти і формування національної управлінської гуманітарно-технічної еліти» (Харків, 2008 р.), «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2013 р.), «Сучасні освітні технології у професійній підготовці фахівців» (Львів, 2007 р.), «Дидактичні умови загальноосвітньої підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів» (Львів, 2010 р.), «Науково-методичні основи професійного навчання дорослих в умовах ПТНЗ і виробництва» (Львів, 2012 р.), «Педагогіка і психологія професійної освіти: науковий пошук, проблеми, перспективи» (Львів, 2013 р.), «Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Львів, 2013 р.); обговорювалися на засіданнях відділу гуманітарної освіти Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України (2008 – 2013 рр.)

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертації відображено в 17 публікаціях (16 одноосібних): у 8 статтях (7 одноосібних) у провідних наукових виданнях, включених до фахових у галузі педагогіки, 2 в інших наукових виданнях; 6 у тезах збірників матеріалів міжнародних, всеукраїнських конференцій; 1 методичних рекомендаціях, 1 навчальному словнику. Загальний обсяг особистого внеску – 7,26 авт.арк.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (301 найменування, з них 4 – іноземною мовою), 8 додатків на 18 сторінках. Повний обсяг дисертації – 240 сторінок, із них – 190 сторінок основного тексту. Робота містить 9 таблиць, 3 схеми, 14 діаграм.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, окреслено методологію та методи дисертаційної роботи, з'ясовано наукову новизну і практичне значення, подано відомості про апробацію результатів дослідження та структуру роботи.

У **першому розділі** – «**Теоретичні основи розвитку професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування**» – обґрунтовано зумовленість професійномовленнєвої підготовки специфікою діяльності у сфері обслуговування; розкрито сутність і взаємодію категорій «мова», «мовлення», «мислення» в контексті лінгвістичних і психолінгвістичних теорій, визначено зміст поняття «професійне мовлення» в його зіставленні з професійною мовою; виокремлено основні принципи рідномовної підготовки в ПТНЗ.

На основі праць вітчизняних і зарубіжних філософів мови, лінгвістів, психологів (Й. Вайсгербер, В. фон Гумбольдт, С. Кацнельсон, Б. де Куртене, О. Потебня, В. Семиченко, Е. Сепір, Ф. де Соссюр, Б. Уорф) розкрито онтологічний зв'язок між мовою, мисленням і мовленням, що вмотивувало доцільність розгляду професійного мовлення як практичного застосування фахової мови. Такий підхід дозволяє глибше з'ясувати змістові, структурні та функціональні аспекти професійного мовлення, визначити його роль у формуванні професійного мислення. Фахова мова забезпечує вербалізацію професійних знань за допомогою термінів і професіоналізмів, що адекватно передають сутність усіх основних категорій і понять галузі та необхідні для успішної професійної комунікації.

Специфіка професійного мовлення представників окремої галузі детермінується особливостями професійної діяльності. Перукар працює в системі «людина – людина», «людина – художній образ», що вимагає від нього не лише високого рівня спеціальної підготовки, а й засвоєння системи професійноетичних норм, сформованості таких психологічних якостей, як: комунікабельність, емпатія, рефлексія, вміння ефективно взаємодіяти зі споживачем, розвинуте естетичне чуття. З урахуванням специфіки діяльності у сфері обслуговування, аналізу сучасного стану перукарської терміносистеми професійне мовлення перукарів було визначене як цілісна система, складовими якої є мовна, мовленнєва, фатична, термінологічна компетенції, що склали основу для вироблення вмінь спілкуватись у ситуаціях професійної діяльності й адекватно застосовувати вербальні засоби в процесі професійної комунікації.

Успішний розвиток професійного мовлення потребує визначення системи принципів і концептуальних підходів до мовної підготовки у ПТНЗ. Підхід до вивчення мови є стратегічно-концентричною системою (Г. Дідук-Ступ'як). Сучасні вимоги до випускників ПТНЗ потребують розроблення й упровадження таких підходів до рідномовної освіти, які б забезпечували формування висококультурної мовної особистості, сприяли розвитку її духовних, інтелектуальних, комунікативних здібностей. Розуміння мови як чинника особистісного і професійного розвитку зумовлюють пріоритетність у сучасній рідномовній освіті комунікативно-діяльнісного, особистісно орієнтованого, творчого, міжпредметного, компетентнісного підходів. Так, *комунікативно-діяльнісний* підхід забезпечує свідому практичну спрямованість в оволодінні мовними знаннями, уможлиблює їх ефективне застосування в процесі вербальної взаємодії з колегами і споживачами. *Особистісно орієнтований* і *творчий* підходи спрямовані на учня як суб'єкта навчально-виховного процесу, його пізнавальні можливості, ціннісні виміри, створюють умови для виявлення його творчих здібностей, сприяють формуванню свідомої україномовної особистості. *Міжпредметний* підхід забезпечує реалізацію професійно спрямованого вивчення мови, що позитивно впливає на навчальну мотивацію учнів ПТНЗ. *Компетентнісний* підхід характеризується системністю, міжпредметністю, включає особистісний і діяльнісний аспекти, прагматичну й гуманістичну спрямованість у навчанні та вихованні, інтегруючи зміст і механізми перелічених вище підходів. Професійномовленнєвий розвиток передбачає формування в майбутніх перукарів таких ключових компетенцій, як: мовна, мовленнєва, термінологічна, мовленнєвоетикетна (фатична), комунікативна. Застосування різнотипних підходів дозволяє реалізувати всі змістові лінії сучасної рідномовної освіти (мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну), а також сформувати розвинуту мовну особистість, яка може успішно розв'язувати життєві та професійні завдання.

Принципи навчання визначають його зміст, мотивують вибір методів, прийомів і засобів навчання. В процесі професійномовленнєвого розвитку учнів ПТНЗ оптимальним вважаємо застосування комплексу загальнодидактичних (науковості, систематичності та послідовності, зв'язку теорії з практикою, наочності, доступності, свідомого вивчення, природовідповідності, креативності, гуманізації та гуманітаризації, індивідуалізації та диференціації), лінгводидактичних принципів

(системності, текстоцентричності, домінувальної ролі вправ, комунікативності, діалогізації навчання, функціонально-стилістичної спрямованості та проблемно-ситуативний принцип) і принципів професійної освіти (неперервності освіти, наступності та перспективності, професійної спрямованості).

Аналіз сервісної діяльності, сформульована дефініція професійного мовлення, принципи й основні підходи до мовної підготовки становлять теоретичне підґрунтя для виокремлення педагогічних умов формування і розвитку професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування.

У другому розділі – **«Обґрунтування і реалізація педагогічних умов формування професійного мовлення»** – обґрунтовано педагогічні умови формування професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування.

Педагогічні умови передбачають відбір, моделювання й застосування елементів змісту, методів, прийомів, форм навчання, спрямованих на розв'язання поставлених завдань. Зважаючи на структуру об'єкта дослідження, освітні стандарти, освітньо-професійні програми та навчальні плани з предмета «Українська мова», підходи до мовної освіти, психологічні основи організації процесу навчання, результати констатувального етапу експерименту, було визначено педагогічні умови, що забезпечують розвиток професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування:

1. *Формування позитивної мотивації до рідномовної освіти, потреби у професійномовленнєвому розвитку та самовдосконаленні.* Сформована мотивація є важливою умовою у становленні мовної особистості учня, зокрема, забезпечує актуалізацію таких її рівнів як вербально-семантичний і тезаурусний. Формування позитивної мотивації майбутніх працівників сфери обслуговування необхідно здійснювати з огляду на вікові особливості психічного розвитку учнів ПТНЗ, адже мовлення задіяне в процесах мислення, пам'яті, уваги, уяви, сприймання. Учні ПТНЗ належать до раннього юнацького віку, а провідною діяльністю для них є навчально-професійна та ціннісно-орієнтаційна, що забезпечує зв'язок між професійними і навчальними інтересами, сприяє формуванню пізнавально-професійної спрямованості особистості. Тому мотиваційною основою успішного розвитку професійного мовлення в майбутніх працівників сфери обслуговування є ставлення учнів ПТНЗ до рідномовної підготовки як до компонента й засобу професійного становлення, зокрема, учні повинні розуміти, для чого необхідне вивчення української мови в цілому та кожної окремої теми.

Будь-яка діяльність, у тому числі мовленнєва, є полімотивованою, тому розвиток професійного мовлення передбачає сформованість таких груп мотивів: соціальних (почуття громадянського обов'язку знати українську мову, усвідомлення соціальної значущості вивчення української мови тощо), навчально-пізнавальних (бажання знати більше, бути освіченою, ерудованою людиною), комунікативних (бажання вивчати українську мову для ефективного спілкування з іншими людьми) і професійно-ціннісних (необхідність засвоєння мовних знань для подальшої професійної діяльності та фахового саморозвитку). Ключовим мотивом у процесі мовної підготовки в ПТНЗ має бути усвідомлення і розуміння, що загальномовні знання, володіння фаховою термінологією, вироблені комунікативні вміння та навички є необхідними для подальшого особистісного й професійного зростання. З

огляду на зазначене пропонуємо такі засоби формування позитивної мотивації: наповнення курсу «Українська мова» професійно спрямованим змістом, застосування методів стимулювання мотивації навчальної діяльності, розроблення комплексу дидактичних матеріалів.

Ця педагогічна умова детермінується двома наступними, тому що будь-яка умова не виступає відокремлено, а в комплексі з іншими, що характеризує їх тісний взаємозв'язок і забезпечує успішне розв'язання сформульованих завдань.

2. *Застосування комплексу традиційних та інтерактивних методів навчання.* Реалізація змістового аспекту професійномовленнєвої підготовки зумовлює вибір оптимальних методів, прийомів і засобів навчання. Проведена апробація підтвердила, що найефективнішими у професійномовленнєвій підготовці майбутніх фахівців сфери обслуговування є поєднання традиційних лінгводидактичних методів, зокрема різнотипних вправ і завдань, та сучасних освітніх технологій (текстоцентричних, діалогових, інтерактивних, інформаційно-комунікаційних, тестових), комплексне застосування яких забезпечує розвиток професійного мовлення, а також стимулює навчальну мотивацію учнів.

Основою розвитку професійного мовлення учнів ПТНЗ є метод вправ, котрі поділяємо за рівнем пізнавальної діяльності учнів (І. Лернер, М. Скаткін) на репродуктивні, напівпродуктивні та продуктивні. Така класифікація дозволяє реалізувати концепцію поетапного розвитку мовленнєвих умінь і навичок. Принципово важливими є системність і поступове ускладнення у виконанні вправ, що сприяє формуванню цілісного уявлення про особливості фахової мови, її логіко-понятійну структуру. Серед лінгводидактичних прийомів найбільш дієвими виявилися: семантизація й етимологізація слів, переклад, граматичний аналіз, правописний, орфоепічний тренінги, редагування, побудова діалогів, створення власних висловлювань.

Під час формувального етапу експерименту, крім підручника, були використані такі засоби:

1. Укладений навчальний термінологічний словник перукарських термінів, що фіксує нормативні форми фахових лексем, подає тлумачення терміна, його граматичні характеристики, співвідносні варіанти в російській мові. Робота із галузевим навчальним словником сприяла розширенню активного професійного лексикону учнів ПТНЗ, забезпечила системне уявлення про терміносистему фаху, створила належну лінгвістичну базу для вивчення спеціально орієнтованих предметів, уможливила вироблення вмій і навичок використання довідкової літератури та підвищення загального рівня культури професійного мовлення.

2. Фахові навчальні тексти, застосування яких поєднує два основні напрями вивчення мови: пізнання й розуміння системи формальних мовних засобів, а також норм і правил спілкування. Відбір навчального текстового матеріалу здійснювався з урахуванням інформаційного, методичного, лінгвістичного, комунікативного, виховного, кількісного критеріїв. Післятекстова робота включала виконання таких завдань: а) лінгвістичних (спостереження над мовними явищами, виокремлення й коментування в тексті орфограм, пунктограм, тлумачення термінів, професіоналізмів, аналіз їх граматичних характеристик; редагування тексту); б) комунікативних (визначення теми, ідеї, типу, стилю тексту; звуження /

розширення тексту; складання діалогів за змістом тексту; створення цілісного зв'язного тексту із пропонованих речень); в) творчих (стильова трансформація тексту; створення тексту за аналогією; написання власного висловлювання за поданою темою).

3. *Актуалізація загальномовних знань, засвоєння фахової лексики та вироблення умінь і навичок професійномовленнєвої етикетної комунікації.* Загальномовний напрям підготовки учнів ПТНЗ сфери обслуговування передбачає подальший розвиток базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних і правописних умінь і навичок, що створює необхідну когнітивно-нормативну основу для засвоєння галузевої термінології та комунікативних моделей, необхідних для успішної професійної діяльності. Оскільки з морфології та синтаксису учні повторюють уже вивчений у школі матеріал, процес узагальнення й поглиблення загальномовних знань повинен мати виразну практичну спрямованість – бути професійно й комунікативно орієнтованим, а також актуалізувати розгляд стилістичних можливостей морфологічних і синтаксичних одиниць. Збагачення учнівського мовлення лексичними засобами можливе за умов систематичної словникової роботи, зокрема, засвоєння учнями невідомих слів, уточнення значень і парадигматично-синтагматичних зв'язків уже відомих лексем, очищення учнівського мовлення від явищ суржику та діалектизмів.

Професійномовленнєвий розвиток передбачав наповнення змісту рідномовної підготовки професійно значущою інформацією і включав засвоєння фахової термінології й оволодіння моделями професійної комунікації.

Диференційною ознакою будь-якої фахової мови є спеціальна лексика, тому пріоритетним у професійномовленнєвому розвитку учнів ПТНЗ є вивчення галузевої термінології, що здійснювалося шляхом реалізації міжпредметного підходу з урахуванням психолінгвістичної концепції поетапного засвоєння лексичних одиниць (М. Жинкін, І. Зимняя, О. Леонтьєв) від репродуктивного до творчого рівнів. Перший етап – уведення терміна: засвоєння його значення, розпізнавання терміна у навчальних текстах, аналіз мотиваційних зв'язків між поняттям та його назвою, формування вмінь і навичок правильно сприймати і відтворювати терміни. Другий етап – закріплення первинних термінологічних умінь і навичок, а саме: аналіз граматичних характеристик термінів, робота над перекладом, добір синонімів/антонімів, знайомство з термінологічними діалектизмами, архаїзмами. Третій етап – вживання термінів в усному й письмовому мовленні: створення зв'язних висловлювань на основі пропонованих термінів, написання оригінальних творів, залучення до термінотворчості, підготовка презентацій).

Одним із компонентів професійного мовлення працівника сфери обслуговування є сформовані вміннями і навичками вербальної взаємодії зі споживачем, яка в цій галузі є нетривалою, ритуалізованою, діалогічною, тому обмежується рамками етикетного (фатичного) спілкування, що вимагає досконалого знання українського мовного етикету. До професійно значущих у досліджуваній сфері відносимо такі мовноетикетні жанри: вітання, прощання, вибачення, порада (пропозиція), прохання, комплімент, подяка. Успішне етикетне спілкування в процесі професійної діяльності вимагає аудіоконтактних (слухати й розуміти співрозмовника, налагоджувати з ним взаємодію) і мовленнєво-діалогових

(правильно будувати письмове та усне мовлення, грамотно й тактовно спілкуватися із замовником/колегою, доречно добирати й використовувати етикетні мовні засоби з огляду на комунікативні цілі) умінь. Їх формування відбувається шляхом виконання аудіативних вправ і ситуативних завдань. Мовленнєва ситуація створює певні умови для спілкування, визначаючи вибір мовних і позамовних засобів. Основними видами ситуативних завдань, використаних для вироблення професійноетикетних мовленнєвих умінь, були: побудова діалогів різного комунікативного призначення, ділова гра, комунікативний тренінг, виконання яких забезпечило вихід у професійну мовленнєву практику.

На основі визначених методологічних підходів, принципів і педагогічних умов розроблено модель розвитку професійного мовлення майбутніх перукарів (рис. 1).

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування»** – розроблено методику експериментальної роботи, визначено критерії, рівні сформованості та показники професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування, представлено результати педагогічного експерименту.

Метою педагогічного експерименту є підтвердження гіпотези дослідження щодо впливу сформульованих педагогічних умов на показник розвитку професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування.

Експериментальна робота проводилася поетапно впродовж 2007–2013 рр. у ПТНЗ Львівської, Рівненської, Івано-Франківської областей. Усього в ній взяли участь 355 учнів ПТНЗ, що готують фахівців сфери обслуговування, а також 31 викладач і майстер виробничого навчання.

Для діагностики професійного мовлення було обґрунтовано та використано комплекс критеріїв: когнітивно-нормативний, професійно-термінологічний, комунікативний і ціннісно-мотиваційний. Кожен із них характеризується низкою показників, що ілюструють сформованість професійного мовлення у ході апробації прогностичної моделі та реалізації сформульованих педагогічних умов. Оцінюючи якість професійного мовлення, ми використовували високий, достатній, задовільний і низький рівні його сформованості.

За результатами констатувального експерименту *встановлено*, що учні випускного курсу ПТНЗ з професії 5141.2 «Перукар» («перукар-модельєр») мають низький рівень розуміння особливостей мовленнєвої складової майбутньої професійної діяльності; викладачі української мови не приділяють належної уваги професійній спрямованості навчання, інформуванню учнів про значення термінологічної компетентності; педагоги професійного навчання не вважать своєю функцією закріплення на практиці отриманих учнями на заняттях з української мови термінологічних знань. Це свідчить про те, що міжпредметні зв'язки в мовленнєвій підготовці цілеспрямовано не реалізуються; педагогічні працівники не акцентують увагу на мовно-етичних нормах професійного спілкування у сфері обслуговування, активно не впливають на мотивацію майбутніх перукарів до розвитку мовленнєвої компетенції у професійній діяльності; у мовній підготовці майбутніх перукарів відсутня наскрізність і наступність. У підручниках, за якими навчаються майбутні перукарі, бракує навчального матеріалу, який залучав би учнів до систематичної мовленнєвої діяльності, безпосередньо пов'язаної з їхнім майбутнім фахом.

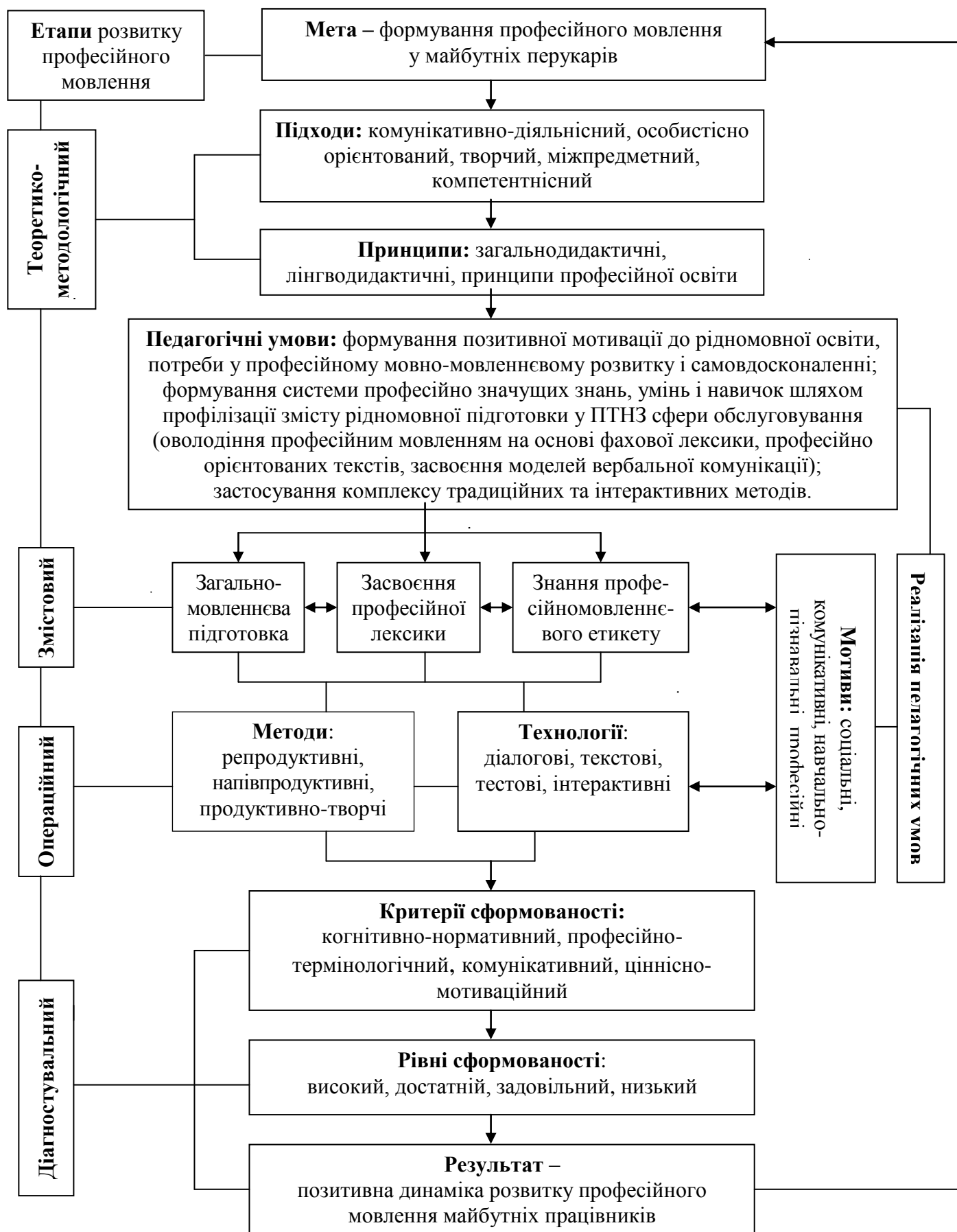

Рис. 1. Модель розвитку професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування

Перевірка професійного мовлення учнів за когнітивно-нормативним критерієм засвідчила низький і задовільний рівні сформованості в більшості випускників ПТНЗ сфери обслуговування (18,0% і 46,1% відповідно). Термінологічна компетенція переважної більшості майбутніх перукарів знаходиться на достатньому (42%) та задовільному (37%) рівнях. Сформованість комунікативних здібностей і рівень мотивації майбутніх перукарів до вивчення української мови дещо кращі.

Водночас експертне оцінювання відповідності рівня професійного мовлення випускників ПТНЗ до потреб сфери послуг і вимог роботодавців (рис. 2) показало, що знання термінології та культури мовлення є недостатніми для якісного виконання професійних обов'язків, а вміння майбутніх перукарів спілкуватися з колегами та клієнтами є значно нижчим від необхідного. Це суперечить вимогам галузі до підготовленості сучасних фахівців сфери обслуговування. Для перевірки гіпотези дослідження було проведено формувальний педагогічний експеримент у Львівському професійному ліцеї побутового обслуговування, Львівському професійному ліцеї торгівлі та сфери послуг, Івано-Франківському професійному будівельному ліцеї, Державному професійно-технічному навчальному закладі «Березнівське вище професійне училище»). Початкове вибіркоче спостереження дало змогу визначити чисельність репрезентативної вибірки (206 учнів). Формувальним дослідженням були охоплені 223 учні, з них 110 – контрольної та 113 – експериментальної груп.

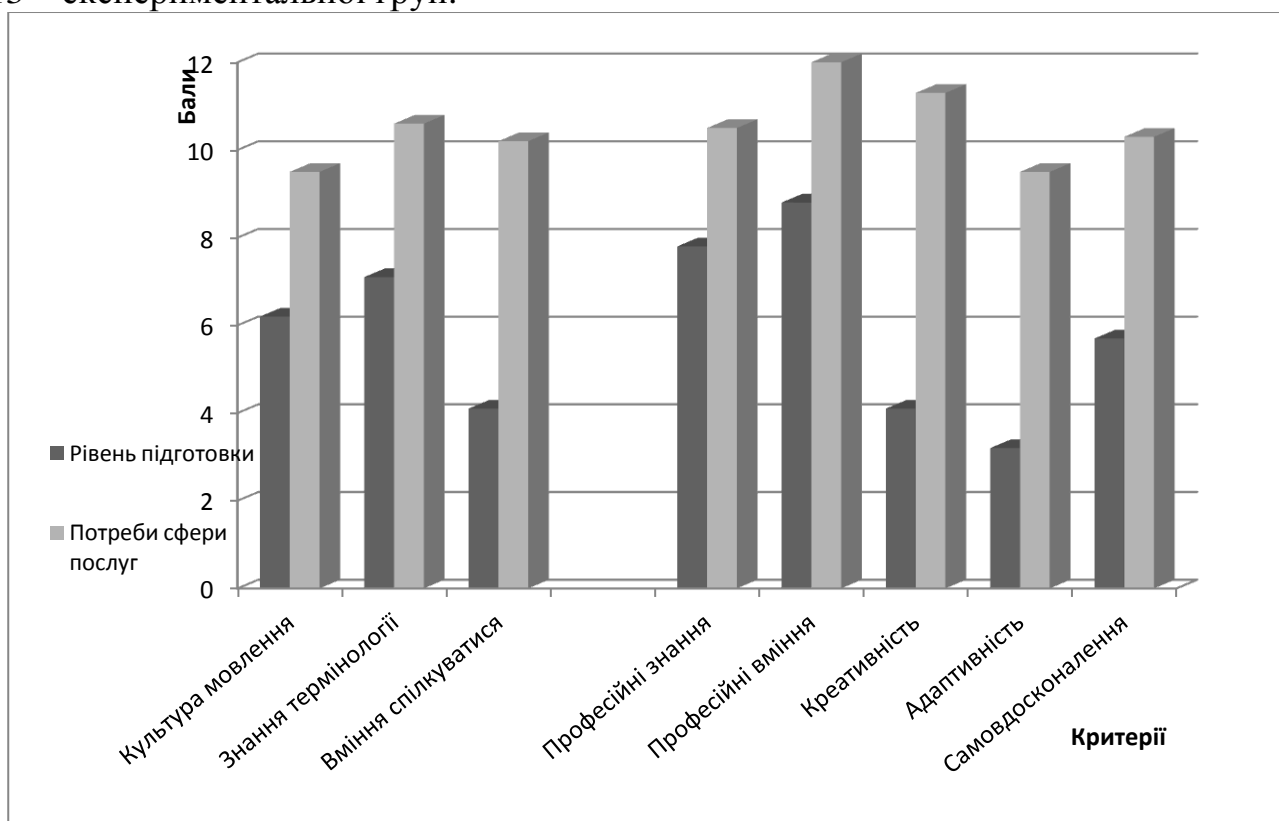

Рис. 2. Порівняння експертної оцінки рівня професійної підготовки випускників ПТНЗ і потреб сфери послуг

Оцінювання засвідчило однаковий передекспериментальний рівень сформованості знань, умінь і навичок професійного мовлення учнів цих груп. Результати експериментальної групи, одержані після проведення дослідження,

показують позитивну динаміку змін: зростання в процентному відношенні кількості учнів із високим і достатнім рівнем знань і вмінь з української мови. Так, за когнітивно-нормативним критерієм – на 19,5% і 22,1%, за професійно-термінологічним – на 30,1% і 32,7%, за комунікативним – на 16,8% і 13,3% відповідно. За ціннісно-мотиваційним критерієм покращення менше: кількість учнів із високим рівнем зросла на 14%, із достатнім – знизилася на 4%. Рівень сформованості професійного мовлення в учнів контрольних груп за той самий час показав лише незначне зростання.

Для статистичного підтвердження достовірності одержаних даних використовувався критерій згоди χ^2 . Усі обчислені значення χ^2 порівняння контрольної та експериментальної груп до початку експерименту за чотирма критеріями сформованості професійного мовлення менші від критичного значення. Натомість достовірність відмінностей характеристик експериментальної та контрольної груп після закінчення експерименту за всіма критеріями становить 95%. На цій підставі робимо висновок, що ефект змін зумовлений саме застосуванням розробленої нами експериментальної моделі та відповідної методики.

Результати формувального етапу експерименту показали ефективність обґрунтованих педагогічних умов. Це твердження ґрунтується на перевірці залежності рівня професійної кваліфікації випускників від сформованості їхнього професійного мовлення за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу з використанням надбудови «Аналіз даних із табличного редактора MS Excel». Рівень професійної кваліфікації випускників загалом відповідає рівню сформованості їхнього професійного мовлення (рис. 3). При цьому прослідковується позитивний вплив мовленнєвої підготовки на загальнопрофесійну.

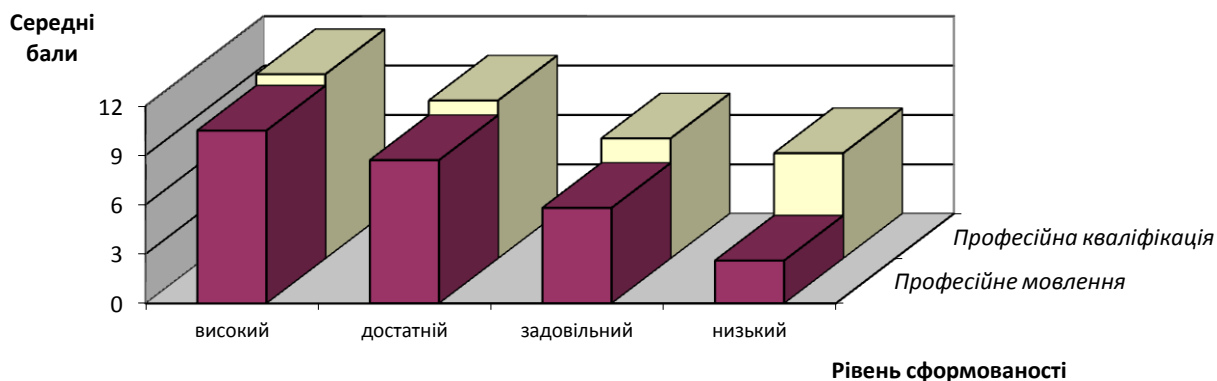

Рис. 3. Співвідношення рівня професійного мовлення та професійної кваліфікації випускників за професією «Перукар» (експериментальна група)

Порівняння емпіричного та критичного значень критерію Фішера-Снедекора ($F_{\text{емпір}} > F_{\text{крит}} : 66,39 > 2,69$) дозволило статистично обґрунтовано зафіксувати факт впливу розвитку професійного мовлення на рівень професійної кваліфікації випускників за професією «Перукар».

Аналіз та узагальнення даних формувального експерименту дають підстави для висновку про те, що зростання кількості учнів високого та достатнього рівнів

сформованості професійної мовленнєвої підготовки є не випадковою варіацією, а закономірним процесом, що зумовлює підвищення якості професійного навчання в ПТНЗ сфери обслуговування. Отже, завдання дослідження виконані, гіпотеза підтверджена, мета дослідження досягнута.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження й одержані під час педагогічного експерименту результати дали підставу вважати, що вихідна методологія є правильною, поставлені завдання розв'язані, що дозволяє сформулювати такі висновки:

1. На основі аналізу наукових джерел, законодавчих і програмно-методичних документів галузевого стандарту професійно-технічної освіти, а також дисертаційних досліджень, присвячених професійномовленнєвій підготовці різногалузевих фахівців, визначено, що професійне мовлення перукарів – це цілісна система, складовими якої є мовна, мовленнєва, термінологічна, фатична компетенції, що слугують основою для вироблення умінь спілкуватись у ситуаціях професійної діяльності та доречно використовувати вербальні засоби у процесі професійної комунікації. Професійне мовлення є необхідною складовою професійного становлення та зростання працівників сфери обслуговування, а його структурні компоненти визначаються специфікою сервісної діяльності. Відбір і структурування змісту професійномовленнєвої підготовки учнів ПТНЗ сфери обслуговування важливо здійснювати з огляду на основні положення комунікативно-діяльнісного, особистісно орієнтованого, творчого, міжпредметного, компетентнісного підходів, а також з урахуванням системи загальнодидактичних, лінгводидактичних принципів і принципів професійної освіти.

2. Констатувальний етап експериментальної роботи засвідчив низький рівень як загальномовних, так і професійномовленнєвих знань, умінь і навичок в учнів ПТНЗ сфери обслуговування. Аналіз основних принципів і підходів до рідномовної освіти, а також навчально-методичного забезпечення предмета «Українська мова» дозволив визначити педагогічні умови розвитку професійного мовлення майбутніх працівників сфери обслуговування (формування позитивної мотивації до рідномовної освіти; застосування традиційних та інтерактивних методів навчання; актуалізація загальномовних знань, засвоєння фахової лексики, оволодіння вміннями і навичками професійномовленнєвої етикетної комунікації). Виокремлені умови склали основу експериментальної методики, яка передбачала наповнення мовленнєвої підготовки в ПТНЗ сфери обслуговування професійно спрямованим змістом, включала комплекс методів, прийомів і засобів, спрямованих на корекцію і розвиток професійного мовлення майбутніх перукарів, що в підсумку забезпечує формування позитивної мотивації до вивчення української мови.

3. У результаті проведення формувального етапу експерименту підтверджено, що особливості професійного мовлення галузевих фахівців визначаються, передусім, спеціальною лексикою – (термінами і професіоналізмами), а також специфікою професійної комунікації, основою якої є етикетне спілкування. Розроблена система вправ з оволодіння професійною термінологією, визначена раціональна послідовність їх виконання, що ґрунтується на різних рівнях

пізнавальної діяльності учнів (репродуктивному, напівпродуктивному, продуктивному), сприяла збагаченню фахового тезаурусу учнів та виробленню умінь і навичок нормативного терміновживання. Найефективнішими засобами у процесі формування термінологічної компетенції виявилися спеціально відібрані професійно орієнтовані тексти і навчальний термінологічний словник. Професійна комунікація у сфері послуг передбачає сформовані аудіоконтактні та діалогічно-мовленнєві уміння. Оволодіння професійнокомунікативними вміннями здійснювалося на основі мовноетикетних жанрів з опорою на мовленнєву ситуацію, що є компонентом таких інтерактивних методів, як ділова гра, комунікативний тренінг, мозковий штурм.

4. З урахуванням завдань мовної та мовленнєвої підготовки особистості, суспільних запитів і вимог роботодавців щодо готовності фахівців до професійної діяльності визначено критерії та показники сформованості професійного мовлення в майбутніх перукарів: когнітивно-нормативний (знання норм сучасної української літературної мови, основ мовленнєвого етикету, особливостей монологічної та діалогічної форм спілкування, поняття про стилі мовлення), професійно-термінологічний (знання системи фахових термінів і поняття про особливості спеціальних мов, знання та використання професійної термінології), комунікативний (уміння спілкуватися відповідно до мовноетикетних норм української мови, уміння організовувати власне мовлення відповідно до правил сучасної української мови, уміння вести діалог) і ціннісно-мотиваційний (свідоме ставлення до вивчення української мови, наявність системи мотивів, що спонукають учня до оволодіння професійним мовленням, розвитку власної мовної особистості, потреба вдосконалювати власне мовлення). За допомогою цих груп критеріїв виокремлено рівні професійного мовлення майбутніх фахівців: високий, достатній, задовільний і низький.

5. Розроблено і впроваджено в навчальний процес навчально-методичне забезпечення професійно орієнтованого викладання предмета «Українська мова», зокрема систему градуальних вправ і завдань на основі фахових текстів, методичні рекомендації «Мовленнєвий етикет перукарів», які містять теоретичний і практичний блоки; «Короткий словник перукарських термінів». Доведено, що початково-методичне забезпечення сприяє формуванню професійномовленнєвих умінь і навичок, особистісному і професійному розвитку та саморозвитку майбутніх перукарів.

Порівняння результатів навчання за традиційною методикою та наслідків впровадження моделі розвитку професійного мовлення учнів ПТНЗ сфери обслуговування та методики відповідно до обґрунтованих педагогічних умов, спрямованих на формування професійного мовлення, дозволяє стверджувати про ефективність запропонованих інновацій.

Виконана робота, звісно, не вичерпує всіх проблем формування й розвитку професійного мовлення в учнів ПТНЗ сфери обслуговування. Перспективними в подальшій розробці досліджуваної проблеми вважаємо вдосконалення критеріїв відбору професійно орієнтованого мовного та мовленнєвого матеріалу, створення навчальних термінологічних словників для різних професій сфери обслуговування.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Бабій І. Формування національної свідомості студентів у процесі викладання української мови / Ірина Бабій // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2008. — № 2. — С. 181-189.
2. Бабій І. Формування професійної лексики учнів ПТНЗ сфери обслуговування / С. Вдович, І. Бабій, Н. Верхотурова // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2008. — № 1. — С. 203-212.
3. Бабій І. Особливості використання сучасних термінологічних систем у професійному мовленні майбутніх фахівців / Ірина Бабій // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2008. — № 3. — С. 75-82.
4. Бабій І. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення рідної мови у професійно-технічних навчальних закладах / Ірина Бабій // Молодь і ринок. — 2009. — № 9 (56) вересень. — С. 133-137.
5. Бабій І. Лінгводидактичний потенціал особистісно орієнтованого підходу до вивчення української мови в ПТНЗ сфери обслуговування / Ірина Бабій // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2012. — № 4. — С. 19-27.
6. Бабій І. В. Специфіка професійної і мовленнєвої діяльності у сфері обслуговування (лінгводидактичний аспект) / І. В. Бабій // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. — Вип. LI. — 2014. — С. 128-133.
7. Бабій І. В. До питання про критерії, показники та рівні сформованості професійного мовлення у майбутніх фахівців сфери обслуговування (на прикладі перукарів) / І. В. Бабій // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : Збірник наук праць. — Вип. 39 / Редкол. І. А. Зязюн та ін. — Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 83-88.
8. Бабій І. Формування творчих якостей майбутніх працівників сфери обслуговування у процесі рідномовної підготовки / Ірина Бабій // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2014. — № 4. — С. 169-179.

Статті у зарубіжних виданнях:

9. Babij I. V. Modern learner's dictionary of terms in the sphere of the services for vocational schools // Education as the basis of the humanity evolution in conditions of the information environment of the society domination : Materials digest of the LI Internationale Research and Practice Conference and II stage of the Championship in pedagogical sciences. — London, May 21- May 26, 2013. — P. 137-139.
10. Бабій І. В. Взаимодействие разнотипных подходов к изучению украинского языка в профессионально-технических заведениях сферы обслуживания / И. В. Бабий // Педагогическое мастерство и педагогические технологии : сборник научных статей / Гл. ред. О. Н. Широков. — Чебоксары : ЦНС «Интерактив плюс», 2014. — С. 398-401.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

11. Бабій І. До проблеми укладання навчальних словників для учнів ПТНЗ сфери обслуговування / Ірина Бабій // Дидактичні умови загальноосвітньої підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів : Матеріали

всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 квітня 2010 р. — Львів. — 2010. — № 3. — С. 14-15.

12. Бабій І. В. Формування етикетного мовлення в учнів ПТНЗ сфери обслуговування / І. В. Бабій // Науково-методичні основи професійного навчання дорослих в умовах ПТНЗ і виробництва [Текст] : Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2012 р. — Львів : СПОЛОМ, 2012. — С. 66-68.

13. Бабій І. Мотиваційний аспект рідномовної освіти в ПТНЗ сфери обслуговування / Ірина Бабій // Педагогіка і психологія професійної освіти: науковий пошук, проблеми, перспективи [Текст] : матеріали науково-практичної конференції, 23 квітня, 2013 р. — Львів : СПОЛОМ, 2013. — С. 134-135.

14. Бабій І. В. Діалог як компонент професійного мовлення майбутніх перукарів / І. В. Бабій // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Хмельницький, 25-26 квітня 2013 р.). — Хмельницький : ХНУ, 2013. — С. 84-85.

15. Бабій І. Роль ігрових методів навчання у процесі мовленнєвої підготовки майбутніх перукарів / Ірина Бабій // Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців [Текст] : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 9-10 жовтня 2013 р. — Львів : СПОЛОМ, 2013. — С. 52-55.

16. Бабій І. Професійна етика працівника сфери обслуговування (лінгвістичний аспект) / Ірина Бабій // Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників : матеріали Звітної науково-практичної конференції Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (25 лютого, 2014 р.). — Львів : СПОЛОМ, 2014. — С. 51-53.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати:

17. Бабій І. Короткий словник перукарських термінів / Ірина Бабій. — Львів : СПОЛОМ, 2013. — 24 с.

18. Бабій І. Мовленнєвий етикет перукарів : методичні рекомендації / Ірина Бабій. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — 40 с.

АНОТАЦІЇ

Бабій І. В. Педагогічні умови розвитку професійного мовлення учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України. – Вінниця, 2015.

У дисертації вперше на основі комплексного наукового аналізу розроблено, обґрунтовано й експериментально перевірено комплекс педагогічних умов розвитку професійного мовлення майбутніх перукарів (формування позитивної мотивації до рідномовної освіти; актуалізація загальномовних знань, засвоєння фахової лексики, оволодіння уміннями й навичками професійномовленнєвої етикетної комунікації; застосування традиційних та інтерактивних методів навчання). Визначено критерії

(когнітивно-нормативний, професійно-термінологічний, комунікативний і ціннісно-мотиваційний), показники і рівні (високий, достатній, задовільний, низький) сформованості професійномовленнєвих знань, умінь і навичок. Уточнено зміст поняття «професійне мовлення перукарів», яке розглядається як важливий компонент професійної компетенції майбутніх працівників сфери обслуговування, а його зміст і структура детермінуються специфікою сервісної діяльності.

З урахуванням результатів дослідження розроблено і впроваджено в навчальний процес ПТНЗ сфери обслуговування навчально-методичне забезпечення, зокрема систему градуальних вправ, методичні рекомендації «Мовленнєвий етикет перукарів», «Короткий словник перукарських термінів».

Результати експерименту навчання підтвердили ефективність розробленої моделі з реалізації окреслених педагогічних умов у процесі вивчення предмета «Українська мова» у професійно-технічних навчальних закладах сфери обслуговування.

Ключові слова: професійне мовлення, педагогічні умови, професійномовленнєвий етикет, фахівець сфери обслуговування, перукар.

Бабий І. В. Педагогические условия формирования профессиональной речи учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Министерство образования и науки Украины. – Винница, 2015.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы профессионально-речевой подготовки учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания.

В диссертации впервые определены, теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия развития профессиональной речи учащихся ПТУЗ сферы обслуживания на примере парикмахеров, а именно: формирование позитивной мотивации к изучению родного языка; применение традиционных и интерактивных методов учебы; актуализация общеречевых знаний, изучение специальной лексики, овладение умениями и навыками профессионально-речевой коммуникации; разработана модель развития профессиональной речи будущих парикмахеров, составляющими которой являются: цель, подходы, принципы, педагогические условия, направления, методы и технологии, критерии и показатели уровня сформированности профессиональной речи, результат в соответствии с поставленной целью; уточнено: сущность и содержание понятия «профессиональная речь парикмахеров»; определены критерии (когнитивно-нормативный, профессионально-терминологический, коммуникативный и ценностно-мотивационный), показатели и уровни (высокий, достаточный, удовлетворительный, низкий) сформированности профессиональной речи будущих парикмахеров.

Дальнейшее развитие получили положения относительно содержания обучения украинскому языку в ПТУЗ; положения относительно поэтапного усвоения

профессиональной терминологии и профессионально-речевых этикетных норм; особенностей использования учебных средств в языковой и профессиональной подготовке в ПТУЗ сферы обслуживания; опыт создания учебных профессиональных терминологических словарей для подготовки отраслевых специалистов.

Профессиональная речь рассматривается как важный компонент профессионального развития будущих работников сферы обслуживания и определяется как целостная система, составляющими которой являются языковая, речевая, фатическая, терминологическая компетенции, образующие основу для формирования умений общаться в ситуациях профессиональной деятельности и целесообразно использовать вербальные средства в процессе профессиональной коммуникации. Подтверждено, что содержание и структура профессиональной речи детерминируются спецификой сервисной деятельности.

Формирование положительной мотивации будущих парикмахеров необходимо осуществлять с учетом возрастных особенностей психического развития ученика ПТУЗ как субъекта педагогического взаимодействия. Ключевым мотивом в процессе языковой подготовки в ПТУЗ должно быть осознание и понимание, что общеязыковые знания, владение отраслевой терминологией, сформированные коммуникативные умения и навыки необходимы для дальнейшего личностного и профессионального становления и роста, что требует наполнения курса «Украинский язык» профессионально ориентированным содержанием, применения методов стимулирования мотивации учебной деятельности, разработки комплекта дидактических материалов.

Результаты эксперимента подтвердили, что языковые особенности профессиональной речи будущих работников сферы услуг определяются прежде всего профессиональной лексикой – терминами и профессионализмами, а также использованием профессионально-этикетных речевых жанров, а их формирование должно быть целенаправленным и осуществляться поэтапно в соответствии с уровнями познавательной деятельности учащихся ПТУЗ.

Разработана система упражнений по изучению терминологии, определена рациональная последовательность их выполнения, которая способствовала обогащению профессионального тезауруса учащихся и формированию у них умений и навыков нормативного употребления терминов. Эффективными средствами в процессе формирования терминологической компетенции оказались специально отобранные профессионально ориентированные тексты, а также учебный терминологический словарь. Овладение профессионально-коммуникативными умениями и навыками базировалось на речевых жанрах с использованием интерактивных методов обучения (деловая игра, коммуникативный тренинг, мозговой штурм).

Разработано и внедрено в учебный процесс учебно-методическое обеспечение профессионально ориентированного преподавания предмета «Украинский язык», в частности система градуальных упражнений на основе профессиональных текстов, методические рекомендации «Речевой этикет парикмахеров», которые содержат теоретический и практический блоки; «Краткий словарь парикмахерских терминов». Доказано, что учебно-методическое обеспечение способствует формированию

профессионально-речевых умений и навыков, личностному и профессиональному развитию и саморазвитию будущих работников сферы услуг.

Результаты экспериментального исследования подтвердили эффективность разработанной на основе выделенных педагогических условий модели развития профессиональной речи будущих работников сферы обслуживания, а именно парикмахеров.

Ключевые слова: профессиональная речь, педагогические условия, профессионально-речевой этикет, работник сферы обслуживания, парикмахер.

Babiy I. V. Pedagogical Preconditions for the Development of Professional Speech of Vocational Education and Training Students in the Sphere of Services. – Printed as a manuscript.

A dissertation for the degree of Candidate of Pedagogy within the major 13.00.04 – theory and methodology of professional education and training. – Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsybynsky, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Vinnytsia, 2015.

The dissertation focuses on the study of development of professional speaking skills of vocational education and training students in the sphere of services. The work analyzes linguistic, psychological, and psycholinguistic grounds of professional speaking skills. In that respect, key notions are also defined. Professional speech is treated as a significant component of professional competence of prospective employees of the sphere of services, while its contents and structure are determined by the peculiarity of rendering services. The thesis emphasizes and substantiates pedagogical preconditions for developing professional speaking skills (development of positive motivation for obtaining education in a native language; interaction of communicative and activity-based approach, personality-oriented creative, interdisciplinary and competence-based approaches; actualization of general lingual knowledge, acquisition of field specific vocabulary, acquiring skills and abilities of professional speech ethics of communication; application of conventional and interactive teaching methods). The work also provides definitions for criteria, parameters and levels of developed professional speaking knowledge, skills and abilities. The research offers methods to develop professional speech.

An experimental research training confirmed the efficiency of the system of methods offered to implement the suggested pedagogical preconditions in the process of studying the subject of ‘Ukrainian Language’ in vocational education and training institutions in the sphere of services.

Key words: professional speaking skills, pedagogical preconditions, professional speech ethics, employee in the sphere of services, hairdresser.

Підписано до друку 05.08.2015 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк.1. Зам. № 925/25-08.
Наклад 100 прим.

ТзОВ “СПОЛОМ”
79008, Україна, м. Львів, вул. Краківська, 9
Тел./факс: (380-32) 297-55-47; e-mail: spolom_lviv@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності:
ДК, № 2038 від 02.02.2005 р.